

**Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta**

Ius coercendi v rukách římských magistrátů

Studentská vědecká a odborná činnost

Kategorie: magisterské studium

2013
VI. ročník SVOČ

Autor: Martin Šlosar

Čestné prohlášení a souhlas s publikací práce

Prohlašuji, že jsem práci předkládanou do V. ročníku Studentské vědecké a odborné činnosti (SVOČ) vypracoval samostatně za použití literatury a zdrojů v ní uvedených. Dále prohlašuji, že práce nebyla ani jako celek, ani z podstatné části dříve publikována, obhájena jako součást bakalářské, diplomové, rigorózní nebo jiné studentské kvalifikační práce a nebyla přihlášena do předchozích ročníků SVOČ či jiné soutěže.

Souhlasím s užitím této práce rozšiřováním, rozmnožováním a sdělováním veřejnosti v neomezeném rozsahu pro účely publikace a prezentace PF UK.

V Dolních Habarticích dne 12. 4. 2013

.....
Martin Šlosar

Obsah

1. Úvod.....	4
2. Zasazení práva koercice a provokace do systému římského práva	6
3. Charakteristika ius coercendi	9
3.1. Pravidla výkonu koerciční pravomoci	9
3.2. Nástroje ius coercionis	12
4. Obecně k ius provocationis	14
4.1. Teorie o provokaci.....	14
4.2. Zákony upravující právo provokace	16
4.3. Uplatňování ius provocationis	20
5. Závěr	23
6. Prameny.....	24
6.1. Seznam použité literatury	24
6.2. Ostatní prameny	26

1. Úvod

Za fungováním každého státu se skrývá rozsáhlý aparát veřejné správy. Ten však sám o sobě nezaručuje dosažení životaschopného státního zřízení. K tomu, aby vše fungovalo tak jak má, a daný stát si vydobyl své místo na slunci, je třeba účinně rozdělit státní moc. To je ovšem nesnadný úkol, který se dá přirovnat k hledání optimálního rozložení váhy mezi několik úzkých pilířů, podpírajících nesymetrickou a věčně se přelévající masu všech členů společnosti. Tato fakta si ovšem uvědomovaly i dávné starověké civilizace, a to nejen společnost řecká, ale i obec římská (*civitas*). A nejen to, obě dvě je dokázaly i velice obratně uvést do praxe.

Základy organizační struktury římské státní správy byly položeny na principech nepsané římské ústavy. To, že se jednalo o vyspělé a sofistikované zřízení dokládá i skutečnost, že mnoho správních institucí, které vznikly již za království v prostředí malé obce, přežilo až do doby císařství, kdy se stal Řím světovou velmocí. V prostředí antického Říma byl již od nejstarších dob výkon veřejné moci svěřen do rukou magistrátů (*magistratus*), senátu (*senatus*) a lidových shromáždění (*comitia*). Významnou hráli také kněží (*sacerdotes*), avšak ty pro naše účely ponecháme stranou.

V souvislosti s touto prací nás především budou zajímat římscí státní úředníci - magistráti (*magistratus populi Romani*). Ti byli k výkonu své funkce nadáni rozsáhlými pravomocemi, které jim umožňovaly efektivní plnění úkolů, kterými je státní správa pověřovala. Všechny tyto četné výsady, měly především sloužit ke správě římské *civitas* a zajišťování veřejných potřeb. Přílišná moc v rukou jednoho člověka však chutná sladce, a tak leckoho dokáže svést na scestí. Tudíž i široké pravomoci římských magistrátů, spíše než aby posloužily svému předem stanovenému účelu, stávaly se v rukách některých jedinců prostředkem útisku a prosazování vlastních zájmů. Jelikož ale Římané chtěli docílit toho, aby k podobným proviněním ze strany magistrátů nedocházelo, začali uvažovat o účinných opatřeních, která by zabráňovala překračování a zneužívání magistrátských oprávnění. Tyto snahy našly svůj odraz v republikánské legislativě, jež se snažila protiprávní jednání magistrátů postihovat a formulovala proto odpovědnost za takovéto chování.

Typickým případem výše zmíněného je koerční pravomoc, neboli *ius coercitionis* (*ius coercendi*). Toto oprávnění magistrátů umožňovalo zasáhnout proti protiprávnímu jednání určitého jedince, a to nejen římského občana, a udělit mu trest. Své využití toto právo našlo též v případě neuposlechnutí magistrátova příkazu. V dnešní terminologii by se tedy dalo říci, že šlo o jakousi policejní pravomoc římských úředníků, jež měla za cíl dohled nad

veřejným pořádkem. Toto poměrně široké disciplinární oprávnění bylo omezeno jiným právem, které v praxi sloužilo jako určitá pojistka, jež měla zabraňovat zneužívání koercice. Mluvíme tu o provokaci, neboli *ius provocationis*.

Práce si klade za cíl vysvětlit původ jak *ius coercendi*, tak *ius provocationis* a charakterizovat jejich vzájemný vztah. Při pátrání po kořenech těchto práv se samozřejmě neobejdeme bez antických pramenů právní i neprávní povahy. Ty nám budou napomáhat při snaze odhalit smysl a praktické využití obou těchto pravomocí. Odraz těchto práv v životě běžného Říman si proto názorně ukážeme na konkrétních dobových případech. Dále nás budou zajímat nástroje *ius coercendi* a budeme se též zabírat otázkou, jaká platila pravidla při vykonávání tohoto oprávnění. Nakonec se pokusíme odhalit prostředky zabraňující zneužívání tohoto oprávnění a povíme si i něco k nim.

2. Zasazení práva koercice a provokace do systému římského práva

Leckoho by mohla překvapit skutečnost, že historický původ *ius coercendi* sahá až do doby královské. Abychom si mohli odpovědět na otázku proč tomu tak bylo, musíme si nejprve projít malým historickým exkurzem, ve kterém se seznámíme s vývojem římského práva veřejného. Pravomoci republikánských magistrátů byly totiž odvozeny od moci krále (*rex*), přičemž vycházely z obyčejového práva (*consuetudo*). Toto zjištění by nás nemělo příliš překvapovat, jelikož velká část římského veřejného práva byla určena právním obyčejem a zvyky předků (*mores maiorum*), a tudíž byla nepsaná. Stejně tak byla nepsaná i římská republikánská ústava. Římané nikdy, za celou dlouhou existenci svého státu, nepsali žádný základní zákon, jenž by plnil funkci ústavy. Dnes se sice může stav, kdy nejsou písemně zachyceny základní principy a nejdůležitější právní normy týkající se správy státu, jevit jako nevýhodný, možná skoro až nepřipustný. Jistě by se vyskytlo velké množství kritiků, kteří by měli důvodné obavy, že může docházet pomocí účelové interpretace k situacím, kdy každý bude moci pravidla formulovat volně, jak mu to bude momentálně vyhovovat. V podmínkách antického Říma ovšem takovýto stav fungoval velice dobře.

Republikánské zřízení založené na základě nepsané ústavy se těšilo mezi římskými občany značné oblibě, ale též váženosti. Jeho vlastnosti vyzdvihuje přibližně ve 2. století př. n. l. řecký historik Polybios z Megalopole. V šesté knize svého díla *Dějiny (Ἱστορίαι)* se tento autor zevrubně věnoval nepsané římské ústavě.¹ Označil ji za vzor pro ostatní národy, přičemž právě v její kvalitě, vycházející z propracované dělby moci, viděl Polybios důvody, jež vedly k římské světovládě. Ve svých úvahách došel až k tomu, že pro podmaněné národy je římská nadvláda dokonce výhodná, jak z hlediska právního, tak i ekonomického a vojenského. Římskou ústavu vnímal jako souhrn tří vyvážených prvků s tím, že každý z nich symbolizoval určitý druh moci. Senát dle něj zastával roli aristokratické složky římské organizační struktury, zatímco lidová shromáždění zas ztělesňovala demokratický prvek. Magistráti pak představovali dle Polybia monarchistický prvek, který vycházel z předchozí doby královské, tudíž se k jejich kompetencím přihlíželo jako ke známým a zavedeným. Jakkoliv se tedy republikánská doba snažila distancovat od poměrů doby královské, z hlediska veřejného práva v tom nebyla, ba ani nemohla být úspěšná. A to kvůli tomu, že šlo o stěžejní pravomoci, bez nichž by nebylo vůbec možné zajistit běžný život Říma, a ty tedy nebylo možné jednoduše odvrhnout. Proto zákonitě musely při absenci královského

¹ POLYBIOS. *Dějiny*, str. 14, 17.

úřadu přejít na nějakého jiného úředníka.

Náboženské pravomoci krále, jakožto římského velekněze a nejvyššího obětníka převzali dva zástupci kněžského kolegia. Nejvyšší pontifik (*pontifex maximus*) se stal hlavou římského náboženství a jemu podřízený král obětník (*rex sacrorum*) vykonával posvátné obřadní úkony, které dříve náležely králi. Jako přímé nástupníky královské velitelské a politické moci však můžeme označit konzuly (*consules*). Hovoříme o nich jako o úřednících vyšších (*magistratus maiores*) a fakticky šlo o nejvyšší a nejmocnější úředníky v Římě. Tato řádná magistratura byla volena lidem jakožto dvoučlenné kolegium konzulů, a to každoročně na centurijním lidovém shromáždění (*comitia centuriata*). První zmínky² o volbách těchto nejvyšších magistrátů pocházejí již z roku 510 př. n. l., tedy ve stejném roce³, v jakém došlo k vyhnání posledního římského krále Tarquinia Superba. Tehdy se však ještě neoznačovali jako *consules*, nýbrž jako vrchní praetori (*praetores maiores*). Takovéto označení přesně vystihuje jedno z nejvýznamnějších práv, jaké nejvyšším magistrátům z jejich úřadu vyplývalo - postavení vrchních velitelů římského vojska. Konzulský úřad se mezi samotnými Římany těšil značné úctě, i když v sobě fakticky zahrnoval dřívější moc římských králů. O poskytnutí takovýchto širokých oprávnění, jež tvořila základ moci konzulů, ovšem také rozhodoval římský lid (*populus Romanus*). Činil tak pomocí zákona, takzvaného *lex curiata de imperio*, jenž byl přijímán na kurijním lidovém shromáždění (*comitia curiata*). Tento zákon konzuly potvrzoval v jejich úřadu a zároveň jim uděloval tzv. *imperium*, neboli nejvyšší velitelskou a rozkazovací moc. Ta se projevovala především právem svolat senát a lid (*ius cum patres/populus agendi*) jurisdikcí, vojenským velením a v neposlední řadě též i důležitými sakrálními úkony spojenými s péčí o římský národní kult. Další ze složek rozsáhlých magistrátských oprávnění byly kompetence v oblasti trestního práva. Jako konkrétní příklad nám může posloužit právo potrestat občana, který by neuposlechl úředníkovu příkazu, porušil zákon, či se jinak prohřešil proti veřejnému pořádku - *ius coercendi*. Magistrát pak mohl takovéhoho viníka dle své vůle disciplinárně potrestat (*coercere, cogere*). Nutno říci, že čas od času si k tomu mohl zvolit dosti nevybíravý způsob, kupříkladu trest smrti, bití, propadnutí majetku či uložení vysoké pokuty.

Jako pojistky zabraňující zneužívání veřejné moci, které by mohlo mít za následek i případný zánik republiky a návrat královlády, sloužilo několik opatření. Již ve druhém roce republiky, roku 509 př. n. l., byl přijat zákon, který trestal prokletím, smrtí a propadnutím majetku každého, kdo by usiloval o královládu - *lex Valeria de sacrando cum bonis capite eius*

² Livius I 60.

³ Konzulové byli totiž tzv. eponymní úředníci, což znamená, že podle nich se datovalo.

*qui regni occupandi consilium inisset.*⁴ Nesmíme však ani zapomínat na základní principy, které omezovaly svévolné jednání magistrátů. Funkční období římských úředníků bylo ohraničeno tzv. principem annuity, což znamená, že svůj úřad mohli zastávat pouze určitý časový úsek, přičemž u konzulů to byl jeden rok. Další omezení vytvářel princip kolegiality, jenž se v praxi projevoval tak, že jednotlivé magistratury byly obsazovány více úředníky. S tím souvisela ještě jedna překážka, a to ta, že jakékoliv jednání magistráta bylo omezeno jeho ostatními kolegy v úřadu. Ti mohli v případě nesouhlasu s počínáním svého kolegy užít práva *intercesse* (*ius intercessionis*), což jim umožňovalo zakročit a zabránit tak vykonání činu, který by nebyl dopředu kolegiem odsouhlasen.

Ani již několikrát zmiňované právo koercice však nebylo právem neomezeným. Jistě by to provokovalo onen pověstný římský smysl pro spravedlnost, pokud by nebylo možné proti tak rozsáhlému trestněprávnímu oprávnění, vznést nějaký opravný prostředek. A právě proto na ni dopadalo právo provokace (*ius provocationis*). Římané si ho velice cenili a považovali jej za jedno ze základních veřejnoprávních práv římského občana.

Tímto tedy slavnostně prohlašuji historický exkurz do římského práva veřejného za ukončený.

⁴ Livius II 8.

3. Charakteristika *ius coercendi*

3.1. Pravidla výkonu koerční pravomoci

„Jednou z analogií, které existovaly mezi soukromým a veřejným římským právem, je také činnost římských úředníků. Stejně tak jako mohli magistráti řešit některé soukromoprávní záležitosti mimosoudní cestou, například pomocí interdiktů, nebylo ani v oblasti trestní represe nutné projednávat vše před soudem. Všichni magistráti s impériem, ale nejen oni, mohli totiž pachatele trestných činů postihovat přímo. Toto jejich oprávnění označované jako *coercitio* však nebylo neomezené a postupem doby bylo stále více zeslabováno.“⁵

Z výše uvedené citace vyplývá, že *ius coercionis* bylo mimosoudní pravomocí římských magistrátů. Základem, o který se celé toto právo opíralo, bylo u vyšších úředníků impérium. To ovšem neznamená, že by nižší úředníci (*magistratus minores*), jež nebyli nositeli impéria, koercicí nemohli disponovat. U nich se pouze vycházelo z nižší moci, kterou byli nadáni, a to z takzvané *potestas*. Jistá odlišnost tu však přece jen byla. Nižší římské úředníky, na rozdíl od svých kolegů obdařených impériem, totiž neměli plné *ius coercendi*, hovoří se proto o *coercitio minor*. Tato skutečnost se projevovala jistou omezeností při ukládání kárných prostředků, neboť jejich rozsah závisel právě na velikosti úřední moci trestajícího magistráta.

Koerční pravomoc bylo možno nalézt u všech úředníků římského státu. Plné právo koercice měli kromě vyšších úředníků a tribunů lidu (*tribuni plebis*) taktéž správci provincií. Tento disciplinární zákrok byli oprávněni užívat taktéž vojenští tribunové a legáti⁶, což potvrzuje i římský právník Venulleius Saturninus ve své knize O úřadu prokonzula (*De officio Proconsulis*). Samozřejmě se i zde můžeme setkat se zvláštními a velice zajímavými případy výskytu tohoto oprávnění, kupříkladu koerční pravomocí byl vybaven nejstarší senátor (*princeps senatus*), který ji mohl aplikovat vůči senátorům, ale i *pontifex maximus*, jež ji uplatňoval na ostatní římské kněze. Jeho *coercitio* se navíc vztahovalo i na kněžky bohyně Vesty nazývané jako Vestiny panny⁷ nebo též vestálky (*Vestales virgines*). Pouze u questorů se doposud nepodařilo vypátrat přímé doklady o tom, že ve výkonu svého úřadu měli takovouto kompetenci. Právě proto se objevuje v odborné literatuře názor, že jim *ius*

⁵ URFUS, Valentin, Michal SKŘEJPEK a Jaromír KINCL. Římské právo, s. 323.

⁶ Venulleius Saturninus D 49. 3. 2.

⁷ Jednalo se o šestici patricijských panenských kněžek, jež neustále udržovaly posvátný oheň v chrámu bohyně Vesty. Požívaly mimořádné úcty a měly četné výsady (např. měly statut *personae sacrosanctae*). Vybíral je ve věku šesti až deseti let *pontifex maximus*, jehož pravomocí podléhaly. Ten měl nad nimi podobnou moc jako *pater familias*, jakousi *quasi potestas*, avšak Vestálky nevázala ani *patria potestas*, ani *tutela mulierum*. Byly tedy *personae sui iuris* a mohly proto i dědit ze závěti. Za poručení slibu čistoty byla kněžka zaživa pohřbena. Vestálky se zavazovaly ke službě (udržovaly posvátný oheň a jednorodně vymetaly z chrámu smetí) a zachování panenství po dobu třiceti let, poté se mohly provdat.

coercitionis vůbec nepřislušelo⁸, ačkoliv přitom jistě lze předpokládat, že se bohužel pouze jakékoliv zmínky o této kompetenci nedochovaly.

Jak již bylo řečeno v úvodu této kapitoly, koerční pravomoc byla mimosoudním opatřením, tudíž magistrátovo rozhodnutí o potrestání provinilce nebylo v žádném případě rozsudkem, nýbrž se jednalo o administrativní úkon. Docházíme tím tedy k závěru, že nejde o výkon soudní pravomoci, ale o výkon moci administrativní. *Coercitio* byla užívána ať již při výkonu úřadu přímo ve městě Římě - *domi* (jednu míly od tzv. *pomoeria*⁹), tak i ve válečném poli (*militiae*). Dle toho pak u magistrátů s impériem (*magistratus cum imperio*) dále rozlišujeme na dva možné typy této nejvyšší moci, o to na *imperium domi* a na *imperium militiae*. *Ius coercitionis* mohlo být použito vůči římskému občanovi, ale úředník mohl využít této pravomoci i proti cizinci (*peregrinus*). Dále mohla koercice dokonce být uplatněna i vůči samotným úředníkům, avšak zde platila zásada, že tak mohl učinit jen magistrát vyšší vůči níže postavenému. Ovšem jak už tomu bývá, každé pravidlo se neobejde bez výjimek. V tomto případě představovali onu výjimku z pravidla tribunové lidu, kteří měli skutečně univerzální koercici, kterou bylo možno uplatnit vůči všem.¹⁰ Tribunská moc, jež se opírala o *ius auxilii*¹¹, tak umožňovala možnost neomezeného práva *intercesse* proti všem ostatním úředníkům¹² a dále pak potrestat každého, kdo by neuposlechl jejich příkazu.

Ostatně římská republikánská ústava skutečně přiznávala tribunům lidu výjimečnou pozici a nejinak tomu bylo i v mezích jejich koerční kompetence. Právě o těchto zvláštностech pojednává následující citace z knihy Vladimíra Groha *Starý Řím*. Nechme proto v této práci vyniknout krásu jazyka staročeského:

„U magistrátů populi Romani všechna jejich práva, a tedy i koercice, se zakládala na lex de imperio, jímž jim byla udělena moc hned po nastoupení do úřadu. Plebejské úřady však neměly této právní základny a jejich moc se opírala o základ sakrální: kdo totiž nějak ublížil magistrátům plebejským, stal se sacer, tj. ztratil zákonnou ochranu majetku i života a plebejští úředníci mohli na něho dokročiti jakkoliv. Tribunové směli tak trestati i smrtí (svržením ze skály tarpejské). Provokace

⁸ WISSOWA, Georg, Wilhelm KROLL a Karl MITTELHAUS. *Paulys realencyclopädie der classischen Alterumswissenschaft: neue Bearbeitung*. s. 201.

⁹ Pomoerium (lat. post murus, za zdmi) nebo pomerium, byla posvátná magická hranice latinských měst, která město chránila před negativními silami. Myšlenkově byla tato hranice spojována s prvotní brázdou (sulcus primigenius) vyoranou spřežením bílé krávy a bílého vola. Předpokládá se, že tento zvyk byl Římany přejat od Etrusků. Původně pomoerium korespondovalo s městskými hradbami, později bylo uvnitř rozrůstajícího se města vyznačováno malými kůly. Byla to oblast, v níž bylo možné odvolat se proti postupu římských úředníků k tribunům a k lidu. K účinnosti ochrany, kterou pomoerium poskytovalo, bylo třeba dodržovat jistá pravidla, zejména v něm vojáci nesměli viditelně nosit zbraň. Jedinou výjimkou bylo uspořádání triumfů povolené senátem. Také zde nesměl být prováděn kult cizích bohů.

¹⁰ SKŘEJPEK, Michal. *Poodkryté tváře římského práva*. s. 45.

¹¹ Jednalo se o právo tribunů chránit zájmy plebejů.

¹² SKŘEJPEK, Michal. *Poodkryté tváře římského práva*. s. 45-46.

na ně neplatila, ale postižený občan se mohl dovolati kolegiální *intercesse* jiného tribuna."¹³

Shrneme-li všechny poznatky, které nám dává citovaný zdroj, dojdeme k zajímavému závěru. Jelikož tribuni lidu byly magistraturou plebejskou (*magistratus plebei*), nebyli tedy voleni na centurijním lidovém shromáždění jako vyšší úředníci, ale ani na tributním lidovém shromáždění (*comitia tributa*), kde byli voleni úředníci nižší. Plebejské úředníky volilo plebejské tributní shromáždění (*concilia plebis tributa*). Z těchto základních, ale též zásadních, informací nám vyplývá jedna důležitá věc. Pravomoc tribunů lidu nevycházela z *lex de imperio*, tudíž ani nemohli být nositeli nejvyšší rozkazovací moci. Tribunové, až na právo svolávat lidové shromáždění (*ius cum plebe agendi*), sice zpočátku nevládli téměř žádnou pozitivní pravomocí, přesto však jejich kompetence nebyly bezvýznamné. Primárním úkolem tribunů lidu, a též i důvodem, pro který byla tato magistratura po první secessi roku 494 př. n. l. zřízena, bylo ochraňovat zájmy plebejů před patriciji. Pro výkon svého úřadu byli nadáni *ius auxilii* (viz výše), *ius intercessionis* (právo zrušit nařízení magistráta, které by mohlo způsobit plebejům újmu) a konečně i *ius coercitionis* (právo potrestat každého, kdo by neuposlechl příkaz tribuna lidu). Na otázku, odkud se tedy brala veškerá tato moc, nám citovaný fragment nabízí jasnou odpověď, když hovoří o sakrálním základu moci tribunů lidu. Plebejští úředníci, tedy nejen *tribuni plebis*, ale i plebejští aedilové (*plebis aedilis*) stáli pod ochranou plebejských božstev Cerery (*Ceres*), Libera (*Liber*) a Libery (*Libera*). To se promítlo i do legislativy, jelikož zákony upravující jejich postavení - *lex sacra de tribunis plebis et de postulatione tribunatus* z roku 494 př. n. l. a *lex Valeria Horatia* z roku 449 př. n. l. - vymezovaly tyto úředníky jako osoby nedotknutelné (*personae sacrosanctae*). Kdokoliv by tedy vztáhl ruku na tribuna lidu, jakožto osobu nedotknutelnou, stával se sám osobou zasvěcenou bohům (*sacer*), která ztrácela status římského občana (*status civitatis*) a kdokoliv ji pak mohl beztrestně zabít. Koerční pravomoc tribunů lidu byla, stejně jako u vyšších úředníků s impériem, úplná. Navíc ale disponovali tribuni lidu jako jediní skutečně univerzální koerčicí, kterou mohli použít nejen vůči úředníkům podřízeným, ale vůči všem. Zatímco patricijští magistráti při výkonu koercice mohli využít tzv. povolání neboli vokace¹⁴ (*vocatio*), plebejští úředníci museli vykonávat koercici osobně. Ovšem v případě trestu smrti mohli tribunové lidu potrestat provinilce velice efektivním způsobem, a to svržením onoho nešťastníka z Tarpejské skály. Snad největší předností tribunského úřadu byla skutečnost, že z výkonu jejich koerční pravomoci nešlo uplatnit právo provokace k lidovému shromáždění. Jedinou obranou tedy dle textu bylo využít *ius intercessionis* jiného tribuna.

¹³ GROH, Vladimír. Starý Řím. s. 65-66.

¹⁴ Možnost magistrátů nechat si k sobě občana předvolat a případně též své příkazy vzkázat například po úředním sluhovi. Konkrétní příklad vokace zachycuje Aullus Gellius, *Noctae Atticae* VIII 12.

Magistrát neměl jen pouhé oprávnění, ale přímo povinnost využít práva koercice, a to za předpokladu, že by došlo k narušení veřejného pořádku. I více než dvoutisíciletý právní vývoj však nezměnil zhola nic na legální definici rušení veřejného pořádku. Stále není jasné, co vše se dá pod tento termín podřadit. Z hlediska římského práva však musíme ono narušení veřejného pořádku vnímat velice široce. Je v něm zahrnuta velká množina jednání, již od pouhého rušení klidu až po spáchání trestného činu (*crimen*), či válečného deliktu. Další možná aplikace tohoto práva nastala v případě neuposlechnutí magistrátova příkazu, což již bylo zmíněno výše u koerční pravomoci tribuna lidu. Došlo-li totiž ze strany někoho k ignoraci úředníka příkazu, bylo následně možné vynutit poslušnost k takto udělenému rozkazu prostředky v rámci koerční pravomoci.

3.2. *Nástroje ius coercitionis*

Již dříve jsme poukazovali na velice starý původ *ius coercendi*, jenž sahal až do dob, kdy Římu vládlo sedmero legendárních králů. Koercice pramenila z dřívější velitelské moci krále, tudíž vycházela z obyčejového práva a nebyla speciálně upravena zákony. Poněvadž vymezení rozsahu této pravomoci nebylo zachyceno v písemné podobě, načež neexistoval ani taxativní výčet represivních nástrojů, které bylo možno použít, vyústilo to ve značnou rozmanitost při ukládání trestů. Předností takovéto úpravy bylo především to, že umožňovala magistrátorovi ukládat tresty zcela svobodně, přičemž on tak mohl učinit jen dle svého volného uvážení. Tím pádem mohl zohlednit nejrůznější okolnosti případu, což by ale při klasickém projednání případu v rámci soudního řízení nebylo možné.¹⁵

Nástroje *ius coercendi* se dají rozčlenit dvou kategorií. V první skupině nalezneme takové prostředky, které směřovaly přímo proti osobě provinilce. Do tohoto výčtu spadají sankce, jakým byl trest smrti, zatčení (*prensio*) a uvěznění (*abductio in carcerem/in vincula*), a bičování (*verberatio*). Méně často se trestalo zákazem pobytu (*relegatio*), což bylo využíváno především u cizinců, a velmi výjimečně se pak uděloval trest ztráty svobody. Druhá kategorie zahrnovala zákroky, jež měly povahu majetkových trestů. Sem patřilo zabránění a zničení věci (*pignoris capio*), pokuta (*multa*) nebo dokonce zabavení celého majetku (*publicatio/consecratio bonorum*). Nižší úředníci mohli jako donucovací prostředky použít pouze ty z kategorie majetkových, vyšší magistráti pak v tomto logicky nijak omezení nebyli.

Ona velká variabilita trestů, jež je pro tento institut tak charakteristická, ale mohla být

¹⁵ URFUS, Valentin, Michal SKŘEJPEK a Jaromír KINCL. Římské právo, s. 323.

snadno zneužita. V případě, že by magistrát ukládat velmi přísné tresty, aniž by přitom respektoval konkrétní okolnosti případu, případně by k nim vůbec nepřihlížel, pak by se nijak nelišila jeho pozice od tyрана. Potrestaný by se tím dostával do pozice oběti úředníkovi zlovůle a jedinou jeho nadějí bylo obrátit se na vyššího magistráta, případně tribuna lidu, a žádat jej o uplatnění jeho intercesse. Pokud by se však koerční pravomoc v rukou každého magistráta vydala tímto směrem, lze mít důvodné pochybnosti, zdali by tím nepopírala svůj původní účel.

Hlavní smysl koercice lze spatřovat v tom, že se svými zákroky snažila zabránit v páchání trestných činů, které doposud nebyly právem předvídaný, a tudíž ani upraveny. Šlo tak o administrativní prostředek, který velice pružně reagoval na skutečnosti, které by *ius civile* nechávalo bez potrestání. Tím, že na takový úkol měl monopol stát, opírající se o magistráty, jakožto reprezentanty a vykonavatele veřejné moci, se tak prakticky odstranil princip soukromé intervence. Porovnáme-li oprávnění plynoucí z *ius coercendi* s ostatními instituty římského práva, našli bychom až překvapivě mnoho podobných znaků u *ius vitae ac necis*. To bylo neomezeným právem otce rodiny (*pater familias*) nad životem a smrtí všech osob spadajících pod jeho otcovskou moc (*patria potestas*). Koerční pravomoc však narozdíl od *ius vitae necisque* nebyla neomezená. Omezení tohoto práva je spojeno s právem provokace, které blíže vyložíme v následující kapitole.

4. Obecně k *ius provocationis*

4.1. Teorie o *provokaci*

Právo provokace k lidu (*provocatio ad populum*) můžeme stručně charakterizovat jako jedno ze základních veřejnoprávních práv římského občana (*cives Romanus*). Tento institut byl římskými právníky vnímán jak jeden ze základních pilířů republikánské ústavy. Provokace umožňovala římskému občanu odvolat se k lidovému shromáždění proti takovému rozhodnutí magistráta, kterým mu byl uložen trest smrti, vysoká pokuta, či tělesný trest.¹⁶ Lid buď trest udělený magistrátem definitivně potvrdil, anebo jej zamítl.

Již nespočet právních romanistů se zabývalo otázkou, jakým způsobem samotná provokace fungovala. Proto na toto téma existuje velice bohatá odborná literatura, ve které se můžeme dočíst různé teorie, jež se podrobně zabírají touto otázkou. Zajímavou teorii o *ius provocationis* zastával významný německý romanista Theodor Mommsen.¹⁷ Ten tvrdil, že provokace měla charakter dnešního odvolání, a rozsudek lidového shromáždění, který z tohoto práva vycházel, měl pak formu druhoinstančního rozhodnutí.

Tento názor však kritizuje další velká postava německé právní romanistiky, Wolfgang Kunkel. Ten v provokaci spatřuje následek patricijsko-plebejského soupeření o moc. Dle Kunkelovy interpretace bylo právo provokace prostředkem revolučních bojů, jimiž se plebejové snažili získat politickou moc. Avšak ani jedna z obou výše zmíněných tezí již v současnosti neobstojí.

Provokace totiž směřovala proti koerční moci magistrátů. Již dříve bylo vylíčeno, že *ius coercedi* řadíme pod administrativní pravomoci, načež samotná sankce uložená magistrátem má proto povahu správního aktu. Úředník tedy nejednal ve věci jako soudce, poněvadž koerční pravomoc rozhodně nevyplývala ze soudní moci (*iurisdictio*). Z toho důvodu se Mommsenova teorie jeví jako chybná, jelikož by v takovém případě musel existovat rozsudek, proti kterému by bylo možné se odvolávat k lidovému shromáždění. Žádný rozsudek zde ovšem není a ani býti nemůže, neboť se jedná pouze o administrativní úkon.

Druhá teorie, jejímž autorem byl Wolfgang Kunkel, taktéž stojí na křehkých základech. Pro plebeje totiž existovala i jiná možnost ochrany před magistrátskou mocí, a to již dříve zmíněná ochrana tribunem lidu (*auxilium tribuncium*). Tyto dvě možnosti ochrany se

¹⁶ Cicero De leg. III 1.

¹⁷ MOMMSEN, Theodor. Römische Strafrecht. s. 41, 167, 473.

vzájemně překrývali a konkurovali si. Provokační ochrana by tedy měla naprosto stejnou funkci a byla by více méně nadbytečná. Byla naopak zavedena patriciji a to na ochranu sebe samých před zneužitím moci magistrátů pocházejících z jejich vlastních řad. Dalším z argumentů v neprospěch Kunkelova názoru na provokaci může být i to, že se jedná o časově starší institut a některé zkazky ji zasazují již do doby královské. Avšak v tomto období můžeme spíše než o provokaci hovořit o jakémsi jejím vývojovém stádiu.

Patrně se tento institut plně vyvinul až za republiky, ale zřejmě právě na dobu královskou bezprostředně reagoval. Často vyskytující se domněnkou je, že provokační bylo zavedeno kvůli neblahé zkušenosti s posledním římským králem Tarquiniem Superbem. Přídomek *Superbus*, znamenající Zpupný, dost přesvědčivě charakterizuje představy tohoto panovníka o vládnutí Římu. Provokace tedy sloužila jako opatření, které mělo zabraňovat zneužívání moci magistrátů. Jejím hlavním úkolem byla ochrana římských občanů před případnými, ať už úmyslnými, anebo neúmyslnými, přehmaty úředníků. Motivací pro zřízení takového institutu byla snaha, aby již nikdy více nenastal stav, kdy by byl římský občan zanechán napospas úřednické svévoli.

Určité omezení se však dotýkalo i samotného provokačního oprávnění. Podléhaly mu totiž pouze některé tresty, kterými mohl úředník nadaný koercicí neposlušného občana ztrestat. Do této kategorie spadal trest smrti, tělesné tresty a vysoké pokuty. Zmíněný výčet však nebyl taxativní a postupem času se postupně rozšiřoval, avšak nikdy v sobě nezahrnoval pokuty nižšího rozsahu (do 3020 asů), zabránění věci a též ani uvalení vazby za účelem zajištění pachatele trestného činu na soudu.¹⁸ Stejně tak byly z práva provokace vyloučeny i některé trestné činy náboženského charakteru a dále i zjevná velezrada, jež byla trestána dvěma speciálními úředníky - *duumviri perduellionis*.

Základní a nutno říci, že i nejdůležitější podmínkou pro úspěšné uplatnění tohoto práva ovšem bylo římské občanství. V literatuře se můžeme setkat s názory, že nositelem tohoto práva pak ale mohl být pouze příslušník mužského pokolení, přičemž něžné pohlaví tímto oprávněním disponovat nemohlo.¹⁹ Zdůvodněno je to tím, že právo provokace bylo spojeno s právem účastnit se a hlasovat na lidových shromážděních (*ius suffragii*), kterým ženy nedisponovali. Tajemství zůstává, jak to bylo s římskými občany, kteří jakožto osadníci odešli do nově zakládaných měst a byla jim proto z praktických důvodů odňata jejich politická práva (*cives sine suffragio*). V otázce komu vlastně příslušelo ono právo provokace k lidu a komu naopak ne, nám tedy nadále panuje mnoho nejasností. Zajímavé to bylo s

¹⁸ SKŘEJPEK, Michal. Poodkryté tváře římského práva. s. 54.

¹⁹ K tomu např. SANTALUCIA, Bernardo. Diritto e processo penale nell'antica Roma. s. 162.

právem provokace u propuštěnce (*libertinus*). Ten se mohl odvolat k lidu proti disciplinárnímu výroku magistráta, ale provokace nemohla být užita vůči jeho patronovi.²⁰ Římané přiznávali právo provokace taktéž Latinům.²¹ To, že se *ius provocationis* nevztahovalo na cizince a otroky však můžeme označit jako nepochybné.

Právo provokace se samozřejmě v průběhu doby vyvíjelo. Jako názorná ukázka nám velmi dobře poslouží *verberatio* - koerciční oprávnění tělesně trestat, nejčastěji pak bitím, případně bičováním. Na tuto sankci až do 2. století př. n. l. nebylo možno uplatnit právo provokace. Mezi další takový posun ve vývoji provokace můžeme zařadit omezení, které upravovalo její teritoriální působnost. Titus Livius nás spravuje o tom, že: „...odvolání neplatí prý dále od města než na tisíc dvojkroků...“²² Z této citace plyne, že provokace mohla být uplatněna pouze na příkaz magistrátů úřadujících *domi*, tedy uvnitř města a navíc oněch tisíc dvojkroků. Postupem času se ale samozřejmě oblast možného použití rozšiřuje až za hranice města. Naproti tomu pro vojenské trestné činy byla aplikace *ius provocationis* naprosto vyloučena. Složitější je to ovšem s náboženskými trestnými činy. Zatímco sankce postihující ztrátu panství Vestiny kněžky byla zjevně ponechána bez možnosti odvolat se k lidu, pokuty udělované nejvyšším pontifikem, jimiž mohl trestat ostatní kněze, odvolání podléhaly. Nehovoří se přitom o klasické provokaci, nýbrž o její sakrální období, přičemž příslušným orgánem, který o potrestání rozhodoval, bylo opět lidové shromáždění. V italské literatuře se pak můžeme setkat s názorem, že i rozsudek ze svatokrádeže (*crimen sacrilegii*) podléhal právu provokace.²³ Avšak otázka, jak moc se tato domněnka slučuje s pravdou, zůstane již navždy nerozluštěna.

4.2. Zákony upravující právo provokace

Jak již bylo uvedeno na začátku tohoto výkladu, je poměrně složité stanovit dobu vzniku tohoto institutu. Při pátrání v pramenech, především v Liviových Dějinách (*Ab urbe condita*), se nám však jisté vodítko naskytne. Slavný proces s Horatiem, z dob panování třetího římského krále Tulla Hostilia, nám ukazuje, že možnost odvolat se k lidu byla dána snad již v době královské.²⁴ Horatius, oslavovaný římský hrdina, se vracel z úspěšné bitvy, načež mu u římských městských bran přišla vstříc jeho sestra. Poté, co mu vyčetla, že v bitvě

²⁰ GROH, Vladimír. Starý Řím. s. 43.

²¹ GROH, Vladimír. Starý Řím. s. 48.

²² Livius III 20.

²³ COSTA, Emilio. Crimini e pene da Romolo a Giustiniano. s. 60.

²⁴ Livius I 26.

zabil jejího milého, ji Horatius v afektu zabil. Z hrdiny se tak stal rázem vrahem, zákon však byl neoblomný a požadoval jeho smrt. Horatius se však z rozsudku odvolal ke kurijním lidovému shromáždění, a to jej osvobodilo. Otázkou však zůstává, nakolik můžeme Titu Liviovi při reprodukci této legendy věřit. Dá se totiž předpokládat, že zde byla snaha zasadit tak významný institut, jakým provokace bezesporu byla, co nejloubeji do římských dějin. Takové praktiky nebyly ve starověkém dějepisectví ničím zvláštním, což dokládá nejednotnost názorů antických historiků ohledně datace založení města Řím. Dochovaným pramenům taktéž vděčíme za cenné informace, které uvádějí a komentují některé zákony vztahující se k provokaci. Samotná existence některých z těchto zákonů je však sporná, navíc ani není jisté, zda jsou přičítány správným osobám.

Nejstarším zákonem o provokaci by snad měl být *lex Valeria de provocatione*²⁵ z roku 509 př. n. l. Zřejmě se jedná o normu, pomocí níž provokace vstoupila do římského právního života. Navrhovatel neboli *rogator* tohoto legendárního zákona byl první římský konzul Publius Valerius zvaný Publicola (Přítel lidu). Obsah Valeriova zákona nám ve svém díle *De republica* přibližuje významná postava římského právního života - Marcus Tullius Cicero.²⁶ Zákon stanovil, že žádný magistrát nesmí dát bičovat a usmrtit římského občana, který se odvolal k lidu. Některé římské magistratury však právu provokace vůbec nepodléhaly, takže na ně se *lex Valeria* logicky nevztahovala.²⁷ Do této skupiny patřily decemvirové (*decemviri legibus scribundis*)²⁸ a do roku 300 př. n. l. též diktátor. Navíc právo provokace nebylo možné uplatnit v případech, kdy jej vyřazovalo takzvané *senatusconsultum ultimum*.²⁹

Právě na decemvirální období reaguje následující legislativa upravující provokaci. Konkrétně se jedná o *lex Valeria Horatia*³⁰ a na ni navazující *lex Duilia de provocatione* z roku 449 př. n. l. Obě tyto normy vznikly krátce po vyhnání decemvirů a zakazují do budoucna zřizovat další magistratury, které by nepodléhaly právu provokace. Třetí zákon věnující se provokaci má také pocházet od příslušníka rodu Valeriů - Marca Valeria Corva, ovšem jako jediný je již spolehlivě potvrzen. V pořadí druhý *lex Valeria de provocatione*³¹ pochází z roku 300 př. n. l. a je takřka rekapitulací svého stejnojmenného předchůdce z roku 509 př. n. l. Ačkoliv obě normy měly totožný obsah, nějaké rozdíly by se mezi nimi přeci jen daly najít.

²⁵ Např. Livius II 8, X 9, III 20; Cicero *De rep.* II 31, 53; Pomp. D 1.2.2.16; Valerius Maximus, IV 1.

²⁶ Cicero *De rep.* II 53.

²⁷ Livius III 33; Cicero *De rep.* II 61.

²⁸ Desetičlenná komise ustanovená v letech 450-449 př. n. l. za účelem sepsání obyčejového práva - zákoníku XXII desek. Šlo o extraordinární magistraturu.

²⁹ Jednalo se o "nejzášší" usnesení římského senátu, které svěřovalo nejvyšším magistrátům mimořádné pravomoci a zmocňovalo je k záchraně republiky a nastolení pořádku všemi dostupnými prostředky, a to i těmi neústavními nebo dokonce protiústavními. Často byl touto cestou jmenován diktátor.

³⁰ Livius III 55; Dionys. XI 45; Cicero *De rep.* II 31.

³¹ Livius X 9.

Podle slov Livia má být zákon Valeria Corva opatřen účinnější sankcí, jelikož jednání magistráta, který poruší právo provokace, označuje za *improbe factum* – zavrženíhodný skutek. Ve skutečnosti se tedy jedná spíše o sankci morální, z čehož vyplývá, že nejstarší zákony věnující se provokaci byli pouze *leges imperfectae*. Navzdory Liviově mínění tedy můžeme říci, že skutečnou sankci tyto normy neobsahovaly.

Kromě již vyjmenovaných provokačních zákonů však ještě musíme provést svůj zrak i na normy, které se tohoto práva nedotýkaly přímo, ovšem výrazně jej ovlivňovali. Velice zjednodušeně by se dalo říci, že šlo o jakési prováděcí předpisy pro tento institut. Těmi nejvýznamnějšími byly zákony *lex Aternia Tarpeia et Menenia Sestia de multa et sacramento*, které se zabývaly výší pokut. Můžeme se s nimi setkat těsně před vydáním zákoníku dvanácti desek (*lex duodecim tabularum*), jelikož byly přijaty v letech 454 a 452 př. n. l. Tyto předpisy mají pro provokační právo nezanedbatelný význam, protože jimi byl rozšířen okruh případů, které podléhaly provokaci. Od doby královské a částečně za republiky byla hodnota pokut vyjadřována v kusech dobytka, jelikož Římané, jakožto archaická agrární společnost, mincí neužívali. Takto tedy byla původně stanovena výše pokuty, od které se už bylo možno odvolat k lidu, na 30 volů a 2 ovce. Později, v dobách užívání mincí, podléhala hodnota pokuty již peněžnímu ocenění. To bylo dle římského přepočtu vyjádřeno částkou 3020 asů.

O právu provokace se na několika místech zmiňuje i zákon dvanácti desek. Hodnověrné svědectví o tom nám vydává Marcus Tullius Cicero:

"Výsady ať nenavrhují. O životě občana ať jednají ... jen před nejvyšším lidových shromážděním."³²

"Dva znamenité zákony převzaté z XII desek, z nichž první zakazuje výsady, druhý zakazuje jednat o životě občana jinde, než na nejvyšším shromáždění lidu."³³

"... z každého rozsudku a trestu je možné se odvolat, tak dosvědčují mnohá ustanovení XII desek."³⁴

Dané fragmenty můžeme ve zrekonstruované podobě zákoníku nalézt na třech místech, přičemž první dva se nacházejí na deváté desce a poslední citovaný své místo nenašel, načež byl nezařazen do fragmentů nejistého místa (*fragmentae incertae sedis*). Na otázku jakou povahu měl výskyt *ius provocationis* v decemvirální kodifikaci, je obtížné najít

³² Cicero De leg. III 4 (LDT IX 1): *Privilegia ne inroganto. De capite civis nisi per maximum comitatum ... ne ferunt.*

³³ Cicero De leg. III 19 (LDT IX 2): *Leges praeclarissimae de XII tabulis tralatae duae, quarum altera privilegia tollit, altera de capite civis rogari nisi maximo comitatu vetat.*

³⁴ Cicero De rep. II 31 (LDT fragmenta incertae sedis 5): *... ab omni iudicio poenaeque provocari licere indicant XII tabulae compluribus legibus.*

uspokojivé řešení. Romanistická doktrína uvádí, že *lex XII tabularum* měl, s výjimkou základních norem, obsahovat především taková obyčejová pravidla, která byla nová, sporná či nejasná. Nač by tedy bylo toto právo tak četně uváděno v zákoníku, když o něm již téměř šedesát let existoval zákon lidového shromáždění? Několik možných vysvětlení nám nabízí profesor Skřejpek:

"První z nich by navíc osvětlilo důvod, proč bylo v roce 300 př. n. l. přijata norma identického obsahu s prvním provokačním zákonem. Možná totiž, že ona první *lex Valeria de provocatione* z roku 509 př. n. l. vůbec reálně neexistovala a do římské právní tradice byla zařazena z toho důvodu, aby byla doložena starobylost tohoto práva. Pak by ovšem prvním zakotvením provokace byla ustanovení zákona XII desek a předtím by existovalo pouze v podobě obyčeje vycházejícího ze zvyklostí královské doby. Vydání *lex Aternia Tarpeia et Menenia Sestia de multa et sacramento* v době těsně předcházející přijetí zákona XII desek pak neodporuje ani hypotéze o existenci zákona z roku 509 př. n. l., ani variantě o tom, že v době jejího vydání byla provokace založena pouze na obyčeji a uvedená norma obyčej rozšířila. Jiné vysvětlení je daleko prozaičtější a Ciceronovi, v jehož dílech máme doloženy zmínky o právu provokace v zákoně XII desek, pouze vše splynulo, a aby zdůraznil význam provokačního oprávnění, připsal ho také této normě."³⁵

Garance práva provokace byla zajištěna až zákony vydanými na počátku 2. století př. n. l., a to třemi zákony Porciovými – *leges Porciae de provocatione/de tergo civium*. Parafrázujeme-li Cicera, který o nich hovoří jako o „...tres leges Porciae trium Porciorum...“³⁶, dojdeme k závěru, že šlo o tři jednotlivé normy různých navrhovatelů. První ze zákonů římskoprávní nauka zasazuje do roku 195 př. n. l. a připisuje autorství této normy jedné velice významné osobnosti republikánské doby. Nejedná se o nikoho jiného než o známého zastánce myšlenky zničení Karthága – Marca Porcia Catona Censoria, jenž je v pramenech označován též jako Cato starší. Časovou datací si však u tohoto zákona nemůžeme být zcela jisti. Existuje totiž možnost, že byl navržen již o tři roky dříve, roku 198 př. n. l., tudíž v dobách působení Catona staršího v úřadu praetora a správce Sardinie. Obsah nejstarší *lex Porcia* se věnoval trestu bičování, avšak pouze případům, kdy byl tento trest uložen jako samostatný a nikoliv v kombinaci s trestem jiným (kupříkladu v situacích, kdy býval odsouzený před popravou ještě bičován). Od vydání této normy tedy bylo provokační právo opět rozšířeno, a to tak, že provokaci nově podléhal samostatný trest bičování. Výjimku tvořili níže postavení římských občané, tzv. *humiliores*, proti kterým mohlo být tento disciplinární postih i nadále použit bez možnosti odvolat se k lidu.³⁷

³⁵ SKŘEJPEK, Michal. Poodkryté tváře římského práva. s. 58.

³⁶ Cicero De rep. II 31.

³⁷ SANTALUCIA, Bernardo. Studi di diritto penale romano. s. 187.

Druhá *lex Porcia* je překvapivě také kladena do roku 195 př. n. l., ovšem jako rogátor je označován praetor P. Porcius Parnas. Tímto předpisem bylo zdatelně rozšířeno území, na kterém mohl římský občan právo provokace uplatnit. *Ius provocationis* do budoucna mohli využívat také občané sídlící mimo město Řím, ať už na území Itálie, nebo v provinciích. Dokonce se tato působnost rozšířila i na vojáky pokud spáchali nějaký nevojenský trestný čin. U vojenských trestných činů však i nadále zůstala možnost obrátit se na lid zapovězena. Třetí a poslední *lex Porcia de provocatione* je z hlediska autorství obestřena mnoha otazníky. Nejspíše byla navržena roku 181 př. n. l. tehdejším konzulem Luciem Porciem Liciniem. Tento zákon stanovil sankci "těžkého trestu" (*gravi poena*) pro úředníka, který by nedbal práva provokace. Ačkoliv přesná specifikace tohoto trestu v pramenech chybí, je nasnadě se domnívat, že touto sankcí byl myšlen trest hrdelní. Doložena je však skutečnost, že po vydání provokačních zákonů již nesměli liktoři magistrátů, jejichž výrok podléhal provokaci, užívat uvnitř *pomoeria* na svých svazcích prutů (*fascēs*) seker.³⁸

Jelikož dřívějším zákonům nejspíše chybělo ustanovení o sankci, tak teprve až třetím Porciovým zákonem se zcela naplňuje garanční funkce tohoto práva a dotváří se tak vývoj celého systému provokačních zákonů.

4.3. Uplatňování *ius provocationis*

Dřívější výklad se nám snažil ukázat smysl práva provokace, jeho postupný vývoj a zakotvení v republikánské legislativě. Zbývá ještě nastínit, jak vypadal samotný výkon tohoto práva v praxi. Jakým způsobem tedy probíhalo ono uplatňování práva provokace? *Provocatio* měla povahu výhrady proti magistrátskému zákroku, jenž vycházel z *ius coercionis*, k níž byla připojena žádost o projednání věci před lidovým shromážděním. Stávalo se tedy častým jevem, že tam, kde se nejprve dostala ke slovu úřednická koercice, postižený kontroval právem provokace. Římané si svého občanského práva nadevše cenili a provokace pro ně měla důležitou právní hodnotu. Situace, kdy magistrát uplatnil na římského občana trest z titulu své koerční pravomoci, ale poté již nedbal na jeho odvolání k lidu, nám prameny líčí velice živelně. Úředník, jenž se nepodvolil právu provokace, tím často dokázal velice rychle rozlítit římský lid a leckdy se i se zlou potázal. Uvedené situace samozřejmě poskytly historikům vynikající materiál a nám se proto zachovalo mnoho takových příběhů.³⁹ Snad nejznámějším z těchto kauz je proces s Gaiem Verrem, jenž se

³⁸ GROH, Vladimír. Starý Řím. s. 65-66.

³⁹ Livius II 27 a II 55; Aullus Gellius, Noctae Atticae, III 3, 15.

odehrál kolem roku 70 př. n. l. Verrus, správce provincie na Sicílii, kromě dalších provinění, navíc nechal ukřižovat římského občana, nedbaje na jeho provokaci k lidu.⁴⁰ Následně se proti Verrovi konal v Římě proces, přičemž byl souzen za mnohá překračování svých úředních oprávnění. Na straně žalobce se objevuje námi několikrát citovaný Marcus Tullius, který nám zachycuje vypjatost celého procesu:

„Soudcové, uprostřed náměstí v Messáně byl bit pruty římský občan, a ten ubožák ani nezanaříkal, nevydal ze sebe v té bolesti za svištění ran ani slovíčko kromě opětovaného výkřiku: „Jsem římský občan!“ Domníval se, že tímto připomenutím svých občanských práv odežene všechny rány a zbaví tělo mučení. Avšak nejenže nedokázal odvrátit od sebe krupobití ran, nýbrž přesto, že se vícekrát odvolával na svá občanská práva a snažil se je uplatnit, připravoval se kříž, ano, kříž pro usouzeného nešťastníka, který prý nikdy neviděl něco tak hrozného jako je Verres.

Ty sladké jméno svobody! Vy výsady našeho občanství! Zákone Porciův, zákony Semproniovy! Ty, Verre, ses odvážil dát ukřižovat člověka, který o sobě říkal, že je římský občan!“⁴¹

Není se proto čemu divit, že po těchto slovech dokázal Cicero přihlízející dav natolik vyprovokovat, že předsedající praetor Glabrio musel dokonce líčení přerušit, neboť hrozilo reálné nebezpečí, že Verres bude davem zlynčován.⁴² Případ s Verrem nám tedy exemplárně přiblížil, jak závažně bylo pohlíženo na situace, kdy magistrát nedbal práv římského občana a svého postavení takto zneužil.

Provokace byla uplatňována tak, že občan řekl „*Provoco!*“ (Odvolávám se!) a připojil k tomu prohlášení „*Cives Romanus suum!*“ (Jsem římský občan!). Stejně jako sama provokace se jistým způsobem vyvíjela i podoba řízení před lidem. V těch nejstarších dobách pravděpodobně probíhalo řízení o odvolání před kurijním shromážděním. To nám dokládá i již vzpomínaný proces s Horatiem. Je ale možné, že kurijní shromáždění příslušné nikdy nebylo, což souvisí i s nejasností kolem doby vzniku tohoto institutu. Původně příslušné mohlo být římské vojsko (*exercitus centuriatus*), shromážděné na Martově poli, a jako jeho přímý následovník pak nastoupila centurijní shromáždění. Hovoříme-li o odvolání proti magistrátem uloženému hrdelnímu trestu, prameny nás v našem bádání nenechají na pochybách. V ustanoveních zákoníku dvanácti desek je výslovně potvrzena příslušnost centurijního shromáždění, přičemž je zde uvedeno jako nejvyšší shromáždění lidu.⁴³ Ovšem na otázku, před jakým lidovým shromážděním se odehrávalo řízení o pokutě udělené úředníkem, takto jednoznačnou odpověď nenalezneme. A za předpokladu, že se právník

⁴⁰ K tomu především BARTOŠEK, Milan. Verrinae: Význam Ciceronových řečí proti Verrovi pro základní problémy státu a práva; KINCL, Jaromír. Deset slavných procesů Marca Tullia. s. 96-98.

⁴¹ Cicero In Verr. V 162, 163.

⁴² Cicero In Verr. V 163.

⁴³ Cicero De leg. III 19 (LDT IX 2).

dostane do úzkých, nezbývá mu nic jiného nežli použít analogii. Předpokládá se tedy, že stejně jako v případě komiciálního procesu, bylo pro rozhodnutí o pokutě příslušné tributní shromáždění.⁴⁴ I rozhodování lidu probíhalo stejným způsobem jako u procesu před lidovým shromážděním. Je proto více než pravděpodobné, že se trestní komiciální proces vyvinul jako následek *ius provocationis*. Jelikož magistráti často nechtěli riskovat projednání svého rozhodnutí před lidovým shromážděním, obraceli se na komície raději přímo. Tento postup jim zajišťoval, že takto nemuseli nést nepříznivé politické důsledky, jež byly plynuly z jejich případného špatného, nebo spíše nepopulárního, rozhodnutí. Druhým důsledkem provokace je pak institut značně pozdější, a to až z doby císařské. Protože podoba provokačního práva v jeho republikánské podobě zanikla, lidová shromáždění již nebyla svolávána a nutno říci, že pro potřeby doby již byl institut provokace vycházející ze své klasické podoby velice již vyčpělý a neefektivní, došlo k jeho nahrazení. Na místo provokace nastoupil institut, který již odpovídal potřebám doby a reflektovalo se v něj též i nové mocenské uspořádání. To umožňovala obrátit se nikoliv na lid, nýbrž na císaře. Provokace byla nahrazena apelací (*appellatio*). Avšak část z provokace stále ještě žila v samotném latinském označení vyjadřujícím ono odvolání k císaři (*provocatio ad imperatorem, provocatio ad Caesarem*).

⁴⁴ BARTOŠEK, Milan. Encyklopedie římského práva. s. 104, 230.

5. Závěr

Člověk je tvor společenský, a to se všemi důsledky, které mu z toho plynou. Proto je pro něj charakteristická snaha o sdružování s ostatními členy tohoto biologického druhu. Postupné rozšiřování společnosti s sebou sice přináší spoustu výhod, avšak zároveň se zákonitě musí projevovat i určité negativní důsledky. Je proto důležité, aby organizace dané společnosti na toto pamatovala a uměla si proto poradit i s případným škodlivým jednáním některých jedinců. Římská společnost zajišťovala ochranu před společensky nežádoucím chováním prostřednictvím veřejné moci, jež spočinula na bedrech římských státních úředníků. Ráznou reakcí římské společnosti na porušování veřejného pořádku se stalo široce pojaté magistrátské oprávnění *ius coercendi*. Toto oprávnění z magistrátů činilo strážce práva a pořádku, kteří měli povinnost pomáhat a chránit římském obyvatelstvu. Proto byli povinni postihovat všechny takovéto provinilce a ukládat jim tresty. Život však v sobě skýtá nemalou dávku paradoxů, tudíž společensky škodlivého jednání se nemusel dopustit jen římský občan, ale též i magistrát, který má ony hodnoty chránit. Pokud navíc vládl takto širokou mocí, jakou byla právě koercice, římská společnost měla zaděláno na pořádný problém. Odpovědí římské společnosti na porušování koercičního oprávnění bylo zavedení práva provokace k lidu. *Ius provocationis* stanovila přísnou hranici jinak neomezenému právu koercice. Mezi oběma právy tedy vznikl velice úzký vztah. Římané na právu provokace proto velice lpěli a považovali jej proto nejen za jedno ze svých základních občanských práv, ale též i za jeden z pilířů republikánské ústavy. Ačkoliv jsou již antické časy dávno odvanuty na samý okraj dějin, můžeme v právu provokace alespoň koutkem oka spatřit onen silný přirozenoprávní prvek brát se o vlastní práva. Takto z dřívějšího obyčeje do římské legislativy výrazně proniklo chápání lidských práv a natrvalo se v něm usadilo.

6. Prameny

6.1. Seznam použité literatury

- BALÍK, Stanislav a Stanislav BALÍK. Rukověť k dějinám římského práva a jeho institucí. 2., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, 221 s. ISBN 978-80-7380-021-5.
- BARTOŠEK, Milan. Dějiny římského práva: (ve třech fázích jeho vývoje). 2. přeprac. vyd. Praha: Academia, 1995, 280 s. ISBN 80-200-0545-5
- BARTOŠEK, Milan. Encyklopedie římského práva. 2. přepracov. vyd., v nakl. Academia 1. vyd. Praha: Academia [Praha], 1994, 471 s. ISBN 80-200-0243-x.
- BARTOŠEK, Milan. Verrinae: význam Ciceronových řečí proti Verrovi pro základní problémy státu a práva. Praha: Univerzita Karlova, 1977, 234 s., [16] s. obr. příl.
- BERGER, Adolf. Encyclopedic Dictionary of Roman Law. Philadelphia: The American Philosophical Society, [1953].
- BLEICKEN, Jochen. Zum Begriff der römischen Amtsgewalt : auspicium, potestas, imperium, Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen: Philologisch-historische Klasse, 1981, 46 s.
- CICERO, Marcus Tullius. O věcech veřejných: latinsko-česky. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2009, 435 s. ISBN 978-80-7298-133-5.
- CICERO, Marcus Tullius. Řeči proti Verrovi. 1. vyd. Praha: Odeon, 1972, 515 s.
- DOSTALÍK, Petr. Antická státopěda v díle M.T. Cicerona. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009, 163 s. ISBN 978-80-244-2280-0."
- FALZEA, Angelo. Enciclopedia del diritto: aggiornamento. Varese: Giuffrè, 2001, XXVII, 1128 s. ISBN 88-14-09058-0.
- FUSTEL DE COULANGES, Numa Denis. Antická obec. 1. vyd. Praha: SOFIS, 1998, 392 s. ISBN 80-902439-7-5.
- GRANT, Michael. Dějiny antického Říma. 1. vyd. Praha: BB art, 1999, 472 s. ISBN 80-7257-009-9.
- GROH, Vladimír. Starý Řím. Praha: Jednota českých filologů, 1931, 502 s.
- HÉRODOTOS. Dějiny, aneb, Devět knih nazvaných Músy. 3. vyd. 1. v Academii. Praha: Academia, 2004, 548 s. ISBN 80-200-1192-7.
- KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Vladimír KINDL. Deset slavných procesů

- Marka Tullia. 1. vyd. Praha: Beck, 1997, XI, 267 s., VIII s. obr. příl. ISBN 80-7179-178-4.
- KRÁL, Josef a Vladimír GROH. Státní zřízení římské. V Praze: Jednota českých filologů, 1921, 303 s.
 - KUNKEL, Wolfgang. An introduction to Roman legal and constitutional history, Clarendon Press, 1973, s. 236.
 - KUNKEL, Wolfgang a Roland WITTMANN. Staatsordnung und Staatspraxis der Römischen Republik. München: Beck [BRD], 1995, XVII, 806 s. ISBN 3-406-33827-5.
 - LIVIUS, Titus. Dějiny. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1979, 502 s.
 - MOMMSEN, Theodor. Römische Geschichte. Berlin: Safari-Verlag, 1941, 630 s.
 - PEČÍRKA, Jan a Julie NOVÁKOVÁ. Antika v dokumentech I, Řecko. Vyd. 1. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1961, 441 s.
 - PEČÍRKA, Jan a Julie NOVÁKOVÁ. Antika v dokumentech II, Řím. Vyd. 1. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1961, 652 s.
 - PLÚTARCHOS. Životopisy slavných Řeků a Římanů. 2. vyd., V AK 1. Praha: Arista, 2006-2007, 2 s. ISBN 80-86410-46-31.
 - POLYBIOS. Dějiny. 1. vyd. Praha: Arista, 2008, 211 s. ISBN 978-80-86410-56-2.
 - SANTALUCIA, Bernardo. Diritto e processo penale nell'antica Roma. Giuffrè, 1989, 163 s.
 - SANTALUCIA, Bernardo. Studi di diritto penale romano. Roma: Erma di Bretschneider, 1994, V, 262 s. ISBN 88-7062-864-7.
 - SCHELLE, Karel. Právní dějiny. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, 1134 s. ISBN 978-80-7380-043-7.
 - SKŘEJPEK, Michal. Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě. 1. vyd. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, 317 s. ISBN 80-901064-8-x.
 - SKŘEJPEK, Michal. Latinsko-český slovníček římského práva: (vybrané pojmy a termíny). 4. vyd. Praha: LexisNexis CZ, 2005, 59 s. ISBN 80-86920-06-2.
 - SKŘEJPEK, Michal. Moc bez hranic? (Právo otce římské rodiny nad životem a smrtí), [Právní rozhledy 15/2005, s. 549]
 - SKŘEJPEK, Michal. Mimořádné zločiny, [Právní rozhledy 14/2007, s. 507]
 - SKŘEJPEK, Michal. Poodkryté tváře římského práva: příspěvek k aplikaci "Principů" E.F. Smidaka. 1. vyd. Praha: Havlíček Brain Team, 2006, 198 s. ISBN 80-903609-3-9.
 - SKŘEJPEK, Michal. Prameny římského práva. 2. vyd. Praha: LexisNexis, 2004, 375 s. ISBN 80-86199-89-4.
 - SKŘEJPEK, Michal. Mimořádné zločiny, [Právní rozhledy 14/2007, s. 507]

- URFUS, Valentin, Michal SKŘEJPEK a Jaromír KINCL. Římské právo. 2. dopl. a přeprac. vyd., 1. v nakl. Beck. Praha: Beck, 1995, 386 s. ISBN 80-7179-031-1.
- WATSON, Alan. The Digest of Justinian. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1998, xii, [960] s. ISBN 0-8122-1636-9.
- WISSOWA, Georg, Wilhelm KROLL, Karl MITTELHAUS a Konrat ZIEGLER. Paulys realencyclopädie der classischen Alterumswissenschaft: neue Bearbeitung. Stuttgart: Metzler, 2002, Sloupce 1299-2576 [639 s.]. ISBN 3-476-01094-5.

6.2. Ostatní prameny

- Římskoprávní prameny [online], cit. 10. 4. 2013 dostupné z URL:
<http://thelatinlibrary.com/>
- Pomoerium [online], cit. 14. 4. 2013 dostupné z URL:
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Pomerium>
- Lex Valeria [online], cit. 12. 4. 2013 dostupné z URL:
<http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/Leges/Valeria.html>
- Leges Valeriae Horatiae [online], cit. 10. 4. 2013 dostupné z URL:
<http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/Leges/Horatiae.html>
- Lex Dulia [online], cit. 10. 4. 2013 dostupné z URL:
<http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/Leges/Duilia.html>
- Leges Porciae [online], cit. 11. 4. 2013 dostupné z URL:
<http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/Leges/Porcia1.html>
- Leges Valeria III [online], cit. 11. 4. 2013 dostupné z URL:
<http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/Leges/Valeria1.html>